پێشینەی هەندێک کەسب و کار لەبۆکان

(بەشی ٢)

٧. بەننایی

گەلێک باڵەخانەی بازرگان و دەوڵەمەندی قەدیمی بۆکان وەستا و بەننای ئازەربایجانی دروستیان کردوون کە لە تەورێز و زەنجانەوە دەیانهێنان. بەڵام بۆکانیش بەننای ناوبەدەرەوەی هەبوون. بە بیرەوەریی من، سەیدی بەننا واتە سەید عەبدولقادری قوڕەیشی، برای سەید سدیق و حاجی سەید حەمەسالحی قوڕەیشی، یەک لەوانە بوو- کابرایەکی کورتەباڵا و جێگەی ڕێزی خەڵک، کە دووکچ و کوڕێکی بوون. سەید محەممەد (سەی حەمکە) ی کوڕی لە تیرتاش لە باکووری ئێران لە کارخانەی جگەرە کاری دەکرد.

بەننایەکی دیکە هەبوو کە ناوی وەستا قەفار (غەففار) بوو و مێردی دادە عیسمەتی خزمی ئێمەش بوو. من دادە عیسمەتم باش لەبیرە،ماڵی لە پشت ماڵی کاک عەلی بەسری و نزیک ماڵی سەیدحەکیمی تووتونچی بوو، بەڵام ئەودەمەی من وەبیرم دێت، وەستا قەفار لە ژیاندا نەمابوو.

درەنگتر وەستا حەمەساڵە، وەستا مەحمەد میعماری، وەستا قادر میعماری، وەستا شیخ ئاغایێ، وەستا جەعفەر لێلە کورد وەستا ڕەحمان عەسکەری و وەستا ڕەحیم شەوەکی ناویان هەبوو. دیارە ئەوانە هەموو ناوەکان نین و دەبێ زۆریان لە قەڵەم کەوتبێتن.

ئەم کەسانەش وەک گەچکار ناویان هەبوو:وەستا مەحمەد، وەستا قادر، وەستا عادل شەهسواری، وەستا ئەحمەد ئەحمەدیان، وەستا قادر کوری رەسول دمەک و وەستا عومەر سەقزی.

٨. پێڵاودروون

لە گوزەرێکی باریک و کورتی نێوان خیابانی کۆن و تازەدا سێ چوار دووکان هەبوون کە پێڵاوی پیاوانەیان دروست دەکرد و دەیانفرۆشت (دڵنیا نیم پێڵاوی ژنانەشیان دروست کردبێت یان نا؟). پێڵاوەکان گەلێک قورس و قایم بوون، ژێریان لاستیکی چەرخی ترومبیل و سەریان چەرمێکی سووری قایمی گا بوو، گوللە بە عاستەم دەیبڕی! لە شاریدا، پێیان دەگوت کەوشی دێهاتی و منداڵانی شاریش وەک گەورەکان پێیان خۆش نەبوو لەپێی بکەن. ساڵێکیان باوکم جووتێکی بۆ کڕیم بەڵام زۆری پێ قەڵس بووم و نەمدەویست لەپێی بکەم، منداڵانی هاوتەمەن گاڵتەیان پێ دەکردم.

کەوشدرووەکان بەگشتی ماڵی 'کەفشدووزی' بوون واتە کاک یۆسف و میرزا حەمەڕەسووڵ و میرزا حەمەڕەشید. کەسێک یا دوانی دیکەش لە هەمان گوزەردا ئەو کارەیان دەکرد کە ناویانم لەبیر نییە، دەڵیی یەکیان میرزا غوڵام بوو.

ئەو کارە خۆماڵییە لەبەرانبەر کەوشی ڕێک وپێکتر و ڕازاوەتری تەورێز و تاراندا ڕقەبەرایەتی بۆنەدەکرا بەتایبەت کاتێ کە کەوشی ماشێنی (کفش ملی!) هات، کە هەم جوانتر و هەم تا رادەیەکیش هەرزان بوو، ئیتر وردەوردە ئەوانیش کاریان لە کەمیی دا و یەکیان بوو بە کەوش فرۆش و لەتاران و تەورێزەوە کەوشی دێنا و بەداخەوە لە ئەنجامدا دووکانی کەوشدروون لە بۆکان پێچرایەوە.

هەمان بەڵا بەسەر خەیات واتە بەرگدرووی شاریشدا هات، کە بە هۆی گرنگایەتی کاری ئەوانەوە بە جیا باسی دەکەم. بەڵام سەمەرە ئەوەیە قاڵی دەست چن واتە فەرش لەبەرانبەر فەرشی ماشێنیدا خۆی گرت و لە ڕەونەق نەکەوت. ڕەنگە ئەوە بەهۆی پشتیوانی دەرەوەی وڵات و مشتەریی فەرشی ئێران لە ئوروپا و ئەمریکا بووبێت.

هەروەها ئەم کەسانەش بۆ کەوش دروویی ناویان هەبوو: وەستا حەبیب اللّٰه سالحی، وەستا قادر سالحی، مەلا ناسح شافعی، وەستا حەمە ساڵحی حەقپوور، وەستا شەریف باوکی ئاغای رامش، وەستا حەمە رەشید وسوو(یوسفی) و خالەکاکەی عەزیزنیژاد.

ئەم کەسانەش کەوش فرۆش بوون واتە پێڵاوی ئامادەیان لە تەورێز و درەنگتر لە تارانەوە دەهێنا و لە بۆکان دەیانفرۆشت: مامە خەسرەو مرادبەگی، حاجی حەسەن یوسفی، کاک حەمەرەسول سالمی، محەممەد عەزیزنیژاد.

کار وئەرکێکی دیکەش هەبوو کە دیارە ئێستاش هەر هەیە ئەویش پینەچیەتییە واتە چاککردنەوە و دروونەوە و ژێر تێکردنەوەی کەوشی خراپ بوو. من بە داخەوە ناوی پینەچییەکانم لە بیر نییە. کاک جەعفەر مەردانبەگی دەڵێ تەحسین و باوکی دووکانی پینەچیەتییان هەبوو، کە لە سەر خوڕێنک جیران دووکانی عەلی حەڵەبی بوو.

٩. <u>فەرش و تەون و خومگەریی</u>

لە بۆکانی سەردەمی منداڵی من، هونەری بەڕەچنین لەدەوروبەری بۆکان هەبوو بەڵام کاری تەونی فەرش و مافوورە، یا نەبوو یا کەم بوو و ناوی کەسێک یا ماڵێکی تایبەتم لەبیر نییە مافوورەیان چنیبێت. بەڵام فەرشی هەوشار لە بن گوێی بۆکان، ناوبانگی گەلێک زۆری هەبوو. لە ڕێگەی کاک برایمی فەرشییەوە دەزانم کە حاجی محەممەدی باپیری، واتە باوکی حاجی عەلی فەرشی، سەرەتا لە حەمامیان و دیوەخانی ئاغاواتی ئێلخانیزادە و پاشان لە بۆکان داری تەونی بووە و واهەیە یەکەم کەس بووبێت کە فەرشی گەورەی ٢مەتر لە ٣ مەتر و سێ لەچواری چنیوە. حاجی محەممەد وابزانم خەڵکی تەورێز بوو و ناسناوی "فەرشی" ی بنەماڵەکەیانیش هەر لەو کار وپیشەیانەوە هاتووە.

جیا لەو کەسە دەگمەنانە، بەگشتی هەتا سەروحەدی شۆڕشی ١٣٥٧ و کاتێ کە خەڵکی گوندەکانی هەوشار هاتنە بۆکانەوە، کاری فەرش چنین لە بۆکان باو نەبوو. [1]

هەر لەو پەیوەندییەدا دەبێ بڵێم بە دڵنیایی کەسانێک کاری تەون و مافوورەچنینیان کردووە و من نایانناسم. ئەوەش بەو نیشانەیەدا دەڵێم کە لە بۆکانی سەردەمی منداڵیی منیش دووکانی خومگەریی 'حاجی خومگەر' ی باوکی کاک غەفوور و حوسەینی ئاشناگەر هەبوو و حاجی خومگەر- کە بەداخەوە ناوی بچووکیم لەبیر نییە، بەنی فەرشی لە دووکانەکەیدا ڕەنگ دەکرد و لەدەرەوە هەڵیدەخستن ویشک ببنەوە. دیارە ئەو هەموو ساڵە خومگەریی کردنە، بۆ کەسانێک بووە کە لە ماڵاندا تەونیان کردووە و دڵنیام دەبێ خەڵکێکی زۆر هەبن کە ئەو کەسانە بناسن.

ئێستا ٣٢ ساڵێک دوای کۆچی ئەو خەڵکەی هەوشار بۆ بۆکان، فەرشی بۆکان ناوبانگی دەرکردووە و تەنانەت هەناردەی دەرەوەی ئێران دەکرێت. حەق وایە ناوی پێشڕەوانی کارەکە و ئەوانەی وا لە هەوشارەوە هاتنە بۆکان، بۆمێژوو تۆمار بکەین، بەڵام بەداخەوە من لە دوورەوڵاتی هیچم لەدەست نایەت و دەبێ خەڵکانی دیکە هیممەت بکەن.

دوای حاجی خومگەر، وەستا سمایل باوەمین (کەریمی)، سەیدزادە خاتوون خومگەر، وەستا رەشید چوارچاۆ (کاروانسەرا دار) وداده ئامین خومگەر (هاوسەری کاک رەحمان سنجوو).

١٠. ددانسازی

یەکەم ددانسازی بۆکان لە سەردەمی منداڵی مندا کاک عەبدولڕەحمانی ددانساز (ڕۆستەمی) بوو، کە دیارە دەبێ بە کەرەسەی زۆر سەرەتایی ئەو سەردەمە کارەکەی بەڕێوەبردبێت. بۆ پرسیاری ئەوەی پێش وەستا عەبدولرەحمان، باوکی یا چ کەسێکی دیکە لە بۆکان ددانسازیی کردووە، وەڵامم نییە بەڵام واهەیە خەڵکانێکی زۆر هەبن ئەوە بزانن بۆ نموونە، کاک عەبدوڵڵا ڕۆستەمی کوڕی وەستا عەبدولڕەحمان.

دواتر "میکائیل" ی ئەرمەنی و کابرایەکی بەڕێزی ئاسۆری، کە ناویم لەبیر نەماوە، دووکانی ددانسازییان کردەوە. پاشان چەند کەسی خەڵکی بۆکان و برادەرێکی مەهابادییش هەر کاری ددانسازییان دەکرد. من خۆم چوومەتە لای دووکەسیان بەڵام بەداخەوە ناویانم لەبیر نەماوە.

باش وایە وەڵامی پرسیار سەبارەت بە چۆنیەتی عیلاج و دەرمان و کێشان و پڕکردنەوە و کەرەسەی کارەکە و ڕادەی حەقدەست و شتی لەو چەشنەش وەربگیرێتەوە و بزانرێت کێ، کەی و چۆن کاری ددانسازی لە بۆکان و گوندەکانی دەوروبەری کردووە.

---

[1] فەڕشی هەوشار نەقشە و تەرحی ناسراوی خۆی هەیە و لەبیرمە ساڵی ١٣٤٢ کە تەبعیدکرابووم بۆ ئەراک، قاڵیچەیەکم هەبوو وابزانم ماڵی خاڵم پێیاندابووم. لەوێ لەبەر بێ پووڵی فرۆشتم! کابرای کڕیار فەڕش فرۆشێک بوو هاتە ماڵێ و هەرئەوەندەی چاوی پێی کەوت گوتی ئەوە فەڕشی هەوشارە ئەگەر جووتەکەیت هەبێت بەوەندە و ئەوەندە لێت دەکڕم. بەڵام لینگەکە بەتەنیا هیچ ناهێنێت و بەم فێڵە بە ٢٠٠ تمەن لەچنگی دەرهێنام! زۆرم پێ سەیر بوو لە ئەراک باسی فەڕشی هەوشاریان دەکرد.

درەنگتر، ئەم کەسانەش دووکان یا دیدەنگەی ددانسازییان هەبوو: مەلا مەحمەد بانەیی، کاک مەحمود بانەیی، .... ئەیووبی خەڵکی سابڵاغ، وەستا حەبیب زاهدی، محەممەد عەبدولقادری، ....زۆلفەقاری-سەلاح مەردانبەگی و شوعلە زاهدی (هاوسەری کاک سەلاح).

١١. چەرچییەتی

ئەوە لەو کارانەیە کە مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ گەلێک زوو. نەبوونی دووکان و بازار لەگوندەکان و بوونی پێداویستی خەڵک بۆ کڕینی هەندێک شت، بە تایبەت ژنان، کە کەمتر ڕێگایان کەوتۆتە ناو شار، ئەو ئیش و کارەی خوڵقاندووە. چەرچی وشەیەکی کوردی نییە و وابزانم تورکی بێت. لە ئازەربایجانیش چەرچییەتی هەبووە و شەهریار لە حەیدەربابادا باسی بنێشت و نەباتی سپی چەرچییەکان لە گوندەکەی خۆیان دەکات. چەرچی بەگشتی شتوومەکی سووکی خۆیان لەسەر خوانچەیەک دادەنا و بە شریتێک لە ملی خۆیان دەکرد ئینجا بە کۆڵاناندا دەگەڕان و هەرای بنێشت و نوقڵ و شتی وایان دەکرد.

لە بۆکان چەرچییەکی زۆری جوولەکە هەبوون کە بە گوندەکاندا گەڕاون. دواتر ئەو کارە موسوڵمان کردوویانەتە پیشە و لەوانە یەکیان "سەیدی خەڕرازی" (سەید حەسەنی بەدەوی) بوو کە بە کۆڵانەکانی ناو شاردا دەگەڕا و بنێشت و نوقڵ و مووروو و زەنگیانە و بازنە و شتی لەو چەشنەی دەفرۆشت جا نازانم سەری گوندەکانیشی دەدا یان نا؟ سەیدی خەڕرازی لەجیاتی خوانچە، چەرخێکی وەک کالیسکەی منداڵان هەبوو، کە شتوومەکەکەی لە سەر ئەو دادەنا و دەیگێڕان. چەرچییەکی دیکەی خاوەن ناو لە بۆکان سەیدە چکۆل بوو، کە پاشان لە بەر دوکانی حاجی حەمە رەشید محەممەدیان بۆتکەیکی دانا و عەتر و موورووی دەفروشت.

١٢. زین دروویی، کورتان دروویی و ناڵبەندی

ئەوانە هی سەردەمێک بوون کە خەڵک و بە تایبەت ئاغاوەتی دەوروبەری شار ئەسپ و چاروێیان هەبوو. ئەوانە هەموو، بە پەیدا بوونی ترومبیل و تراکتۆر، وردە وردە لەمۆد کەوتن.[2]

ئەوەی لە بیرەوەریی مندا بێت، تاقە یەک دووکانی زیندروون لە بۆکان هەبوو کە کاک عەزیز سەڕاج (تەحریریان) بەڕێوەی دەبرد. کاک عەزیز، هەروەها دووبرای، کە مامۆستای قوتابخانەکانی بۆکان بوون، لە مەهابادەوە هاتبوونە بۆکان و لەوێ نیشتەجێ ببوون. دووکانی کاک عەزیز لە سەر خیابانی تازە لە نێوان بانکی سادرات و میللی ئێستا، لە شوێنێکدا بوو کە دواتر بوو بە دووکانی "خشکشویی وفا". واهەیە پێش تەمەنی من، دووکانێکی زیاتری زیندروویی لەبۆکان هەبووبێت.

دیارە زین بۆ ئەسپ و ماین دروست دەکرێت و گوێدرێژ و ئێستر کورتانیان لێ دەنرێت. کورتاندرووەکانی بۆکانیش هاوڕێ لەگەڵ ناڵبەندەکان، لە مەیدانێکدا کۆببوونەوە کە پێی دەگوترا

[2] سەیرە لێرە لە ئوروپای ماشێنیدا، بە پێچەوانە، ئەسپ هەم زۆرە و هەم ماقووڵە. بە لەندەن دەڵێن پێتەختی ئەسپی دنیا! لەهەموو گوندوشارێکی بریتانیا ئەسپ بەخێوکردن و ئەسپ سواریی لەوپەڕی برەوی خۆیدایە. دیارە بەشێکیش بۆ کێ بەرکێ کەڵکیان لێ وەردەگیرێت و دراوی زۆریان پێ پەیدا دەکرێت.

مەیدانی کا، یا مەیدانی کافرۆشەکان. شوێنی مەیدانەکە جێگایەک بوو کە لەقەپانی قاسم ئاغاوە بەرەو ڕۆژهەڵات دەڕۆیشتی و ڕاست پێش گەیشتن بە خیابانی سەقز، گۆڕاییەک هەبوو کە بە دەوریەوە دووکان بوو. دووکانەکان زۆریان هی ناڵبەند و کورتاندروو و کافرۆش بوون، دووکانێکی بەقاڵیشی لێ بوو، کە هی باوکی کاک کەریمی سالمی بوو.

ناڵبەندەکان هەر لە نێو ئەو مەیدانەدا وڵاخیشیان ناڵ دەکرد. لە ناڵبەندەکان تەنیا میرزاحەمەحەسەنی نەعلبەندیم لەبیرە.

<u>**تێبینی:**</u> زۆربەی زۆری ناوی ئەو خاوەن پیشانەی وا لەم بەشەی وتارەکەدا ناویان هاتووە، ڕێزدار جەعفەر مەردانبەگی بۆی ناردووم. بەم بۆنەیەوە سپاسی زۆری دەکەم.

درێژەی هەیە